

A *Hymnus* szakralitásáról

CS. VARGA ISTVÁN

Kölcsey Ferenc kivételes *ingenium*, erkölcsi géniusz volt. A *Hymnus* révén vált a magyar nemzeti azonosságtudat megkerülhetetlen személyiségévé. Önmagát, testi gyengeségeit győzte le, betegségein lett úrrá, hogy alkothasson, a közösség hasznos tagja lehessen. A *Hymnus* anyanyelvünk nemzeti önazonosságot meghatározó remekműve: a magyar kultúra, irodalom és zeneirodalom protokanonikus textusa és dallama. Államiságunk, nemzeti létünk látható szimbólumai, felségjelvényei közül (Szent Korona, orszá zászló, országcímer) a *Hymnus* reprezentálja talán leginkább a magyar nemzet egységét, múltját, s reménybeli jövőjét.

Kölcsey 1815–17-ben „iszonyú hánykódásban” végletes állapotokat élt át. 1818–1823 között részleges munkaképtelenséggel küzdött. Műveiben a táj barnává, a tér üressé változott. Czeizel Endre szerint az öngyógyítás csodája történt Kölcseyvel, amikor rájött, hogy helyzetén „változtatni kénytelen”. Szerintem pedig a „Nem közénk való” (Wesselényi Miklós), melankóliára hajló, sokat szenvedett költőben a kegyelem csodája ment végbe. Felismerte és követte az itt és most parancsát: a nemzet és haladás útját választotta. A *Huszárban* kimondta a jelszavakat: „Hass, alkoss, gyarapíts...” A nemzeti sorsot formáló bal- és jószereccével küzdve megfogalmazta a reformkor szellemi stratégiáját. Aztán azt tette, amit a *Parainesis*-ben hirdet: „Az élet fő célja: a tett. Tehát tégy!”

A 'hymnus' a 'hümnosz' főnévből ered, műfaji megnevezése: 'dicsőítő ének'. Igei alakja 'dicsérni, magasztalni' jelentésű: 'hümneó'. Eredeti formájában az ógörög 'hümnosz', a latin 'hymnus' rítusköltészeti alkotás, a szertartásirodalom része, közeli rokona az imádságnak:

Pérel Zsuzsa: *Hymnus*, gobelin, gyapjú, selyem, pamut, 160 x 240 cm, 1996
(Iparművészeti Múzeum, foto: Szélényi Károly, Magyar Képek) Pérel Zsuzsát e műalkotásáért Kölcsey-emléklappal tüntették ki.

Istent dicsőítő, vallásos imádságot jelöl, közösségi, kultikus ünnepekhez kapcsolódik.

Kölcsey a nemzeti himnuszok fénykorában a vallásos költészet egyik legrégebbi formáját újította meg. Himnuszunk a keresztény hithűség, a magyar függetlenség és szabadságvágy ragyogó kifejezője: a teljesség ígérete, Kölcsey művei között az egyetlen, amely bizonyos mértékig és mélységig tematikusan is szakrális. Régi protestáns énekek, a *Biblia*, a *Miatyánk* és katolikus prédikációk gondolatai, kifejezései is megcsendülnek benne. Textusát és dallamát az utókor megszentelte, kultikus közösségi alkotássá avatta, a befogadói attitűd miatt szekularizált világunkban is legszentebb nemzeti imádságunknak tartjuk. Értelmezésekor a transzcendens dimenzióra, a versimádság ismérveire, a *Biblia* és a *Miatyánk* sugallataira, inspirációira is figyelni kell.

A latin textus (*Pater noster*) nagyszerű tagoltsága és ritmikája a magyar fordításban is érződik. A *Hymnus* első sora a *Miatyánk* megszólító szavára emlékeztet, a felszólító módú ige kérést fejez ki: „Isten, áldd meg a magyart...” A *Miatyánk* első szava: a „Pater”, a *Hymnus*ban: az „Isten”, a megszólított, akitől a lírai Én áldást, segítséget kér és remél. A „Sanctificetur nomen tuum – Szenteltesseék meg a te neved” fordított irányú analógiás párhuzama az „Isten áldd meg a Magyar!” kérésnek. Az áldáskérő nyitányt két hálaadó strófa, majd négyversszakos bűnbánati vallomás követi.

A *Hymnus* ránk maradt kéziratában a költő nagybetűvel írta a „Magyart”. A szerző sajátkezű, ultima manus változatában, amint Erkel megzenésített művének első nyomtatott verziójában is nagybetűvel szerepel: költői jelképséggel, áttétellel a „magyarság” egészére vonatkozik. Az „a” névelőnek Erkel fenséges zenéjében is hangsúlyozottan kiemelő („unic”) funkciója van.

A „Jó kedvvel, bőséggel” áldáskérésre Ézsaiás könyvének 25. fejezetében maga az isteni Ige biztat bennünket: „Ez esztendőt megáldjad, ez esztendőt megáldjad, kegyelmedből Úr Isten! Bő zsírral ékesítsed, bő zsírral ékesítsed, te szent Jehova Isten...” A. Molnár Ferenc bizonyítja: a „Jó kedvvel, bőséggel” kulcsszavai mást, többet jelentettek a régi magyarságban, mint a mai köztudatban. A *magyar nyelv értelmező szótára* szerint a ’jókedv’, örömteli, megelégedett kedélyállapot, vidám hangulat”. A „Jókedvvel, bőséggel” és a „Hozz rá víg esztendőt” nem csak mai értelemben vett „jóked-

vet”, „bőséget” és „víg esztendőt” jelent.

Régtől adatolhatóan a ’jókedv’, ’jó kedv’ olyan sajátos jelentést is tartalmaz, amelyet nyelvtörténeti szótáraink is számon tartanak: ’kegyelem’, ’kegy’, ’szeretetteljes jóindulat’. A „bőséggel” a *Hymnus*ban nemcsak „anyagi jólétet, gazdagságot”, hanem szellemi-lelki értelemben a ’bőségesen’ jelentést is tartalmazza. Kölcsey arra kéri Istent, hogy a magyarságot kegyesen, kegyelmesen és bőségesen áldja meg. Nem zárható ki a ’jó kedv’ ’öröm’, ’megelégedettség’ jelentése sem, de a remekmű mondanivalója, stílusa, szerkezete, a nyitó és záró verszaka is a fohász-jelleget bizonyítja.

„Nyújts feléje védő kart, / Ha küzd ellenséggel” sorpár értelmezésében kulcsfogalom az isteni áldás, bőség, az ellenségtől védettség. A „védő kar” motívum az Ószövetségben gyakori, átvitt értelemben az erő, hatalom kifejezésére szolgál. A „kinyújtott karral” annyit tesz, mint „nagy erővel, hatalommal”. Az „Isten karja” az Úr hatalmára utal. Isten egy-egy személyért ritkán mutatja meg karjának erejét, de gyakran megteszi ezt az egész népért, hívó közösségért.

Példaként Balassi *Egy könyörgés* című versének első strófáját is idézem: „Nincs már hova lennem, kegyelmes Istenem, / Mert körülvett engem szörnyű veszedelem / Segedelmem, légy mellettem, ne hagyj megsegyenednem!” (Kodály Zoltán is megragadta ennek a *de profundis* kiáltásnak az emberi hitele.) A segélykérő fohász a kurucok legszebb énekét, a *Rákóczi-nóta* könyörgését is emlékeztetünkbe idézi: „Nézz reánk, Úr! a mennyből, / Ments meg, kérünk, minket ily csúf / Ellenségtől!” A Szent István-i Szent Jobbot is asszociálhatjuk a „védő kar” jelentésköréhez, mint Szent László csatabárdot forgató, az országot megvédő, a magyar szüzet a lányrabló kuntól megmentő erős karját, avagy Hunyadi törökverő karját.

„Bal sors akit régen tép” – A „balsors” a keret-versszakokban hangzik fel, ám a vers egészében nyer teljes körű értelmet. A „Hozz rá víg esztendőt...” hosszabb időszakra, az egész jövőre vonatkozik. Az „Úr kegyelmének esztendeje”, „az Úr jó kedvének esztendeje” bibliai szókép. Ézsaiás csodálatos kegyelmi ígérete hangzik így: „Hirdetem az Úrnak kedves esztendejét”.

A második versszakot szimbolikus, országcímeres kép zárja: „S merre zúgnak hajbai / Tiszának, Dunának, / Árpád hős magzatjai / Felvirágoznak.”

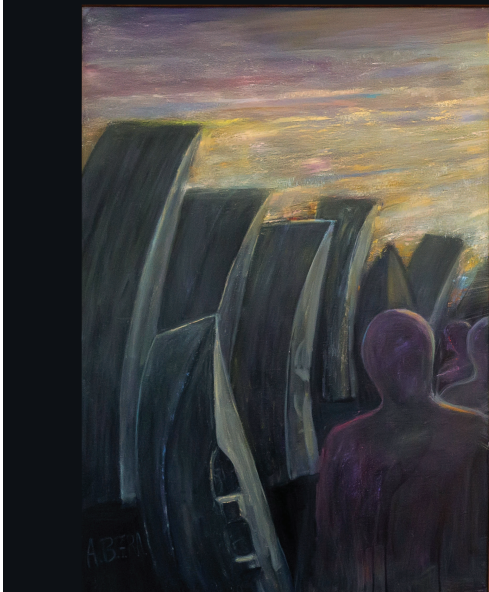
A magyar jókívánság- és áldáskívánság formulája szerint a hármasság jegyében kívánunk „bort, búzát, békességet”. A *Hymnus*ban templomi énekléskor orgonakísérettel zeng a hálaadás: „Értünk Kunság mezein / Ért kalászt lengettél, / Tokaj szőlővesszein / Nektárt csepegtetél.” A mező, a kalász, a világhíres tokaji bor, az aszúra utaló nektár a magyar valóság és élet kulcsszavai. Testet-lelket tápláló étel a kalász, ital a nektár, amelyek a kereszténység szakrális jegyei is: a kenyér és a bor szentség, az áldás hordozója, az üdvösség és az életöröm forrása. „A kenyér és bor színe alatt” folytatódik a szent áldozat.

A *Miatyánk*ban a mindennapi kenyérkérés után következik a „*bocsásd meg vétkeinket*”. Kereszténységünk bizonyítéka a *Hymnus* gyónásmélységű és értelmű bűnbevallása: „Mebűnhödté már e nép / A múltat s jövendő!”

Barsi Balázs fejti ki: itt nem annyira konkrétan a múltról, jelenről és a jövőről van szó, mert a „múltat s jövendő” inkább költői nyomatékosításra szolgál, semmint időbeli tagolásra. A *Hymnus* nem pesszimista, hanem reményt esekelő kicsengésű mű. Lírai hőse úgy áll Isten színe elé, hogy tudja: a büntetést, amit bűneink miatt megérdemeltünk, azt megszenvedtük, kiálltuk, levezekeltük: megbűnhödtük.

A háttérben álló teológiai-filozófiai kérdés lényege: „Hogyan lehet a múltat megbűnhödni és egyszerre a jövendőt is, amikor még a jelenben élünk, ha Isten igazságos?” Az egykori püspök, Hegedűs Lóránt szerint Kölcsey Ézsaiás próféta 40. fejezetének 2. versére építi mondanivalóját, tehát igei ihletés alapján fogalmaz. A babiloni fogság végét látó próféta hirdeti: „Szóljatok Jeruzsálem szívéhez, vége van nyomorúságának, hiszen kétszeresen sújtotta őt az Úr keze minden bűneiért.”

Figyelmeztető erejű intonáció vezet be a megystrofás bűnbánati szakaszba, amely kimondja: a magyarság nem tudott méltón élni az Úr ajándékaival, a kereszténység erényeivel: „Vár állott, most kőhalom...” A bűn következménye a büntetés, a pusztulás. (Költőink szerették idealizálni a „régicdsőséget”, és túlozni őseink „vétkei”.) A negyedik versszakban a mongol pusztítást és a törökudulást, az ötödikben az önpusztítást, a hatodikban a hazafiatlanságot, a hetedikben a bizalomvesztés okát nevezi meg a költő logikai és történelmi sorrendben – az ok és következmény kauzális láncolatában. A bűntudatra ébresztés a szám-

„Ne félj, mond egykor Wes-selényi, Isten a magyart mint választott népét nem hagyja el. Meg kell vallani: e választott nép semmivel sem jobb, mint ama más-
sik, melyet Isten hosszú türelem után végre széjjel-szórt. Azonban csakugyan nyilvántalók rajtunk az isteni pártfogás jelei; mert anélkül, saját bűneink következtében, már régen el kellett vala sűlyednünk.”

■ (Kölcsey Ferenc: *Országgyűlési Napló*)

vetés, erkölcsi szembesülés, a megújulás forrásává válik: „Az ígéret Istene felnyitja a történelmet... Az Isten elé helyezve a rossz az ígéret áramába kerül, a büntetést lényegében a jövő felé irányul.” (Paul Ricoeur) Magyarország *defensor fidei, propugnaculum christianitatis, Vormauer, Bollwerk des Christentums*: a hit, a kereszténység védelmezője, védőfal, védőbástya volt. A *fertilitas* és *propugnaculum* toposzát a *ruina Hungariae* képei követik. Isten ránk mért büntetése miatt eltűnt régi *virtus bellica* és *fama bona*: „Hányszor zengett ajkain / Ozmán vad népének / Vert hadunk csonthalmain / Győzedelmi ének!”

Kölcsey nem sorolja, köztudottnak veszi a bűnöket. Egyetlen főbenjáró vétket emel ki, amelyben a bajok legfőbb okát látja. Mohácsot a széthúzás, az önpusztítás, a nemzeti egység hiánya tette végzetessé, miatta szűnt meg a középkori, szuverén Magyarország: „Hányszor támadt tenfiad, / Szép hazám kebledre, / S lettél magzatod miatt / Magzatod hamvvedre!” A bűnhődés, a nyomorúság történelmi képsora jelen idejűvé válik, eljut a költő saját koráig.

Kölcseyre erősen hatottak a pusztulás, a nemzetsors toposzai: a *querela* (siralom) toposza, az *adhortatio* motívuma, Josephus Flavius allegóriáivá növelt zsidósors példázata. Zrínyi *resolutio*ja iránymutató Kölcsey számára. A barokk szemléletben a török: *flagellum Dei, virga Dei* – Isten ostora, vesszeje. Zrínyi magyar és horvát vitézeivel, a maradékok maradékaival (*reliquiae reliquiarum*) a *Regnum Hungariae*, a *fertilitas Pannoniae* védelmezője. Kölcsey követte Zrínyi bűn- és bűnhődés-szem-

léletét. A *concordia Christiana* szellemében felülemelkedett a felekezeti megosztottságon. (Bitskey István: *A nemzetsors toposzai a 17. századi magyar irodalomban*, Akadémiai székfoglaló, 2004. október 11.)

A *Hymnus* költője Istenre hagyatkozik, a kegyelemben bíz. Áttekintve a magyarság vészterhes történelmét, a keretes vers végén fontossági sorrendet és ígét cserél: „Szánd meg Isten a Magyart...” Isten kapcsolatba lép a megtérő, bűnbánó emberrel, helyreállítja vele az életközösséget a kegyelem jegyében, mert „Isten nem akarja a bűnös halálát” (Jer 18,1–10 stb.). A bűnbánat a kegyelmi állapot helyreállítása, a bűn következményétől, a büntetéstől válthatja meg az embert. Az *Újszövetségben* a kegyelem ingyenes isteni ajándék, nem jog; nem lehet kikövetelni, sem kikényszeríteni, még megszolgálni sem, mert kiérdemeltetetlen. A rómaiabliekhez (9,16) ezt írja kegyelemről: „Non est volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei”, amely Károli Gáspár fordításában ezt jelenti: „Annakokáért tehát nem azé, aki akarja, sem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené”.

Istenről és a kegyelemről csak analógiák segítségével beszélhetünk: „Isten a szeretet”. Szent Ágoston óta a nyugati kegyelemtanban előtérbe került az ún. „külső” kegyelem. A keresztény ember a kegyelmi élet örököse, rajta nyugszik az Isten Lelke. (Róm 8,11; Ef 4,30) A kegyelem: megszabadulás a bűntől, a gonosz hatalmától. Pál apostol szerint: „Ahol az Úr lelke, ott a szabadság” (2 Kor 3,17). Szent Pál krisztológiája a kiengesztelődés, megigazulás, újjászületés

megváltásánál áll összefüggésben. A *Miatyánk* záró kérése latinul és a Károli-féle Biblia szerint: „sed libera nos a malo – szabadíts meg minket a gonosztól.” Az imaformulához hasonlóan, keretesen zárul a *Hymnus*: a „jókedv” és „bőség” helyett a költő a magyarságért – „kit vésszek hányának” – az isteni irgalomért, szánalomért esdekel: „Szánd meg Isten a magyart” Mindezt abban a hitben teszi: „Meggühödte már e nép / A múltat s jövődöt!”

Kölcsey a Mindenhatóhoz fordul kegyelemért, dicsőségét zengi, kegyelmét kéri, könyörgi. Nemzeti imádságunk szakrális-spirituális dimenziója nem lezárja, hanem megnyitja a távlatot. A *Hymnus* éneklő lélekben fölfelé, a „Mennyei Jeruzsálem” felé tekint. A versimádság föld és ég között hidat épít, a lelki dimenzióban létrejön a *communio*, a tulajdonképpeni szellemi-lelki közösség: „Isten, áldd meg a magyart [...] Szánd meg Isten a magyart [...] Nyújts feléje védő kart...”